

Egy király születése. Krúdy Gyula orvostörténeti adalékai

Krúdy *Mohács* című történelmi regényében egy párbeszéd során II. Lajos király hitvese, *Habsburg Mária* így érdeklődik ifjú férje születésének körülményei felől: – „És mi az igazság abból, hogy frissen leölt sertések meleg bendőjében nevelték a királyt, hogy életben maradhasson?” Másutt pedig Logus Tamás egyházi férfiú mondja: – „*Ludovicus Rex Hungariae et Bohemiae* már kinötte azt a kort, melyet frissen leölt sertések bendőjében testi megerősödése végett töltött, mikor atyja, Ulászló azért aggódott, hogy trónörökös nélkül marad. Koraszülöttsége nem hagyott nyomot, mert már mindenütt emberi bőr fedti a király testét, mint bármely más alattvalóját” (3).

A regényciklus következő kötetében, a *Festett királyban*, mely a mohácsi csatavesztés utáni hónapok, Szapolyai János és az özvegy királyné kapcsolatának regényes ábrázolása, Krúdy ismét meglepő, orvostörténeti jelentőségű megállapításokat ad a királyné szájába. A betegeskedő *Báthory István* nádornak egy alkalommal ugyanis ezt mondja:

„A pénzjelhez, amellyel legutóbb éppen Zsigmond lengyel királyt vizsgálták orvosai, csak két darab aranytallér kell, igaz, hogy annál jobb, minél finomabbak az aranyak. Az egyik aranyat a lapocka alá nyomják, a másik tallérral megkoppintják. Ha az aranypendülés áthallatszik a mellkason, hogy a szív felett hallgatózva is pontosan megolvashatja a csendüléseket, akkor nincs semmi baja a nádorisván uram tüdejének, akármit mondanak egyébként az orvosok – És ha nem hallatszik? – Akkor kód vagy víz van a tüdőben, és feredőhelyre kell menni” (4).

Kissé alább az író „*Menardust*” nevezi meg a lengyel király orvosaként, ebben azonban téved, mert a ferrarai Giovanni *Manardo* nem volt Jagelló Zsigmond orvosa; 1513-tól 1519-ig a budai udvarban tevékenykedett mint Ulászló, majd mint II. Lajos orvosa. A források közül csupán egy tud arról, hogy *Manardus* János Lengyelországban járt volna, Zsigmond viszont többször is megfordult Budán, lehetett alkalma találkozni az orvossal.

Vegyük szemügyre előbb az első idézetet, amely három fontos állítást tartalmaz: hogy *Lajos* koraszülött volt, hogy evégett *sertésbendőben tartották életben*, s végül, hogy *bőr nélkül* született.

Melyek lehettek az író forrásai? *Istvánffy Miklós*, maga is a XVI. század szülötte, nem tesz említést minderről, viszont a XIX. század két jeles történésze, *Szalay László* és *Fraknói Vilmos* igen. De csupán a koraszülöttségről. Honnan származik hát a bőrtelenségre és a sertésbendőben való inkubálásra vonatkozó adat? Az előbit illetően *Nékám* utal rá, hogy az újszülött bőr nélkül

jött a világra (5), forrásként pedig *Jessenius* Jánost, és *K. D. Mezgert* adja meg, azaz csupán jóval későbbi, másodlagos forrásokat.

Miközben Krúdy kútfejét kerestem s csupán reménykedtem, hogy meg is találom, kíváncsi lettem, hogy erre a különös módszerre talál-e valahol támpontot. Kísértett a gondolat, hogy ez az egész disznó-ügy az író fantáziaszüleménye, nagyon beillik ugyanis szatirikus-humoros világába, ami átszövi írásművészetét.

Mi módon próbálták tehát a régi időkben a koraszülötteket életben tartani? Számos szülészeti tankönyv, így *Arneth* (1851), *Busch* (1836) és *Froriep* (1828) ír a koraszülésről, anélkül, hogy az újszülött további sorsáról említést tenne. Úgy tűnik, hogy ezeket eleve életképtelennek tartották, bár *Busch* megemlíti, hogy ritka kivételként a 29. hét előtt világra jött újszülött életben maradhat, de még *Fischer* szülészettörténeti munkája (1924) sem mond semmit az idő előtt születettek életben tartásáról.

Nem kezeli ekkora fatalizmussal a kérdést *Csapó József*, a felvilágosodás korának neves debreceni orvosa. Felvilágosító jellegű pediátriai könyvecskéjében (2) a „*mintegy félholt formában*” lévő koraszülött melegen tartását, égetett borral való borogatását ajánlja, sőt, direkt mesterséges lélegeztetését is: „*bé fogván orra lyukait, a szájába kelletik erősen bélehelleni*”. „*Némelyek azt is javallják – írja –, hogy az illetén féleleven gyenge kis gyermekek hasát jószagú füvekkel és marhabélt befedező közép-hártyával (cseplezzel) is melegen borítottani lehet...*” Figyelemre méltó, hogy ezt az eljárást, mely némileg rokon az állat testüregében való tartással, csupán „*némelyek javallják*”, tehát feltehetőleg nem orvosi módszerként említi.

Épp ezért, de már eme adat ismerete előtt is arra gondoltam, hogy a népi orvoslás körében próbálok nyomára jutni a módszernek. Ám nagyszámú, a születéssel kapcsolatos néprajzi dokumentum átnézése negatív eredménnyel járt: még arra sem találtam adatot, hogy mágikus eszközökkel kísérelték volna meg a magzatot életben tartani. Időközben az a véleményem erősödött meg, hogy a pár óránként váltott frissen vágott sertés – napokon, netán heteken át – olyan anyagi megterhelést jelentett volna, amit a „nép” nem tudhatott elviselni, csupán egy fejedelmi udvar, még ha a hitelezők kegyéből tartotta is fenn magát. Véleményemet alátámasztja *Kapros Márta* néprajzkutató is, aki arról tájékoztatott, hogy ő sem ismer népi eljárást a koraszülöttekkel kapcsolatban, s hozzáfűzte mint „jellemző hozzáállást”, hogy „ha már »időtlen« szegényke, jobb ha a Jóisten magához szólítja...”

Végül rábukkantam, hogy *Katona* István nagy történelmi művében (1792) *Brutust* idézve, megírja a sertésinkubációt és a bőrnélküliséget, de nem szól a koraszülöttségről. Utoljára azután fény derült az elsődleges forrásokra is. *Zsámbokit* idézi J. Mellen (6):

„*Ulászló halála után a cseh és a magyar trónon fia, Lajos következett, aki Anna királynétől született 1506-ban; róla jegyezte fel Zsámboki János (...) hogy apja a Gyula nevet akarta adni neki, de a francia anya (aki még a gyermekágyban meghalt) a Lajos névhez ragaszkodott. Különben úgy hírlík, hogy a herceg koraszülött volt; nem is véletlen ez, hiszen egész későbbi élete kiérleletlen volt. Koraszüléssel jött a világra olyannyira idő előtt, hogy bőr nélkül hagyta el az anyaméhet (...) és emiatt orvosi beavatkozásra és a bőröcske kenegetésére volt szükség.*”

Brutus János Mihály, Báthori fejedelem olasz történetírója Magyar Históriaijában (1) a következőket örökíti meg:

„*Az utókor figyelmére méltó, a felséges királyi udvarban történt dolgot mesélnék azok, akik jártasak a magyar történelemben: amire ritkán van példa az emberek között, Lajos meztelenül, bőr nélkül született, ami bámulatos, szomorú és gyászos előjelű volt az összes jelen lévő, csodálkozó ember számára. Az odahívott orvosok nagy nehezen, puhító és nedvesen tartó szerek ráhelyezésével, egy hosszu napon át befedve tartották a fiú bőrét, aki meztelen testtel a nyílt levegőt nem viselte el (...) Néhány embertől bizony azt hallottam, hogy hosszas vita után egy gerince mentén felhasított és kibelezett disznóba (in sue media per spinam secta atque exenterata) helyezték a csecsemőt az orvosok, ameddig az állat melege tartott; majd sorba betették egy másikba, amit e célból sietve levágták, majd megint egy másikba, míg nem a vérzés elállta után a gyenge hártya lassan kezdett behegedni, a bőr pedig kifejlődni.*”

Ilyenformán történt hát a szerencsétlen sorsú királyfi születése és életben maradása az orvosi leleménynek köszönhető. Ami a bőr nélkül születést illeti, ez persze biológiai képtelenség; a többek által is említett megállapítás magyarázata magukban a szövegekben rejlik: *Zsámboki* (*Sambucus*) János, maga is számottevő orvos és polihisztor abban a században, az újszülött nagyon éretlen voltát kívánta vele kihangsúlyozni, utalással a király későbbi életvitelére. *Brutus* pedig a bőr nélkül születést *ominózus* előjelnek tekinti. Vagyis a korabeli gondolkozás utólag keres valamilyen előjelet a húsz év múlva bekövetkezett, ugyancsak titokzatos halálhoz.

Amikor a budavári palota egyik szobájában – talán éppen a haldokló anyáéval szomszédosban – egy asztalon ott fekszik a felhasított disznó, ez látszólag barbár szcénája a kihunyó középkornak, valójában a koraszülött fiziológiai szükségleteinek tudatos – vagy ösztönös – felismerése, korai tudományos előrelépés.

Hogy ezt a sertést a gyakorlattal ellenkező módon miért a gerince mentén hasították fel, csak sejtethetjük: a királyi csecsemő megmentése más rítust kívánt, mint a disznóvágás profán gyakorlata. A józan észnek viszont végképp ellene szól a tetem kibelezése, hiszen a cél a gyermek melegen tartása volt; miért dobták volna ki a jelentős hőmennyiséget tároló belszerveket? A szájhagyomány hitelessége itt éppúgy megkérdőjelezhető, mint a bőrnélküliség, és talán a *per spinam* behatolás esetében. Vegyük figyelembe, hogy *Brutus* az adatgyűjtést az 1570-es években végezte, és *Zsámboki* sem szerezhette adatait sokkal korábban. Ennyi idővel az esemény után az információk sokat torzulhattak. De maga a sertés inkubátor-

ként való felhasználása nem lehet kétséges, azt az események elbeszélői aligha találhatták ki.

Elgondolkoztató, a szövegnek az a kitétele, hogy *hosszas vita után* helyezték a csecsemőt a biológiai inkubátorba. Felveti a kérdést, hogy ismert, már kipróbált módszerről volt-e szó, vagy a sokegyetemű Észak-Itáliából érkezett orvosok egyikének az ötlete volt. Az eljárást egy olyan korban alkalmazták, amikor a koraszülötteket általában veszni hagyták. *Ulászló* fiát azonban mindenáron életben kellett tartani, hogy a királynak utóda legyen. „A magyar történelem koldusa” – ahogy *Magyary-Kossa Ulászlót* aposzrofálja – nem törődve a költségekkel, külföldi orvosokat hozott (igaz, Magyarországon akkoriban alig volt orvos) és tucatjával ölette le a sertéseket, hogy testmelegük megkönnyítse az újszülött életben maradásáért folytatott küzdelmét. Az eljárás a maga korában zseniálisnak mondható, minden kurzuslástól, bűbájtól mentes tiszta ráció. De rendkívül költséges volta miatt elszigetelt maradt, csupán egy olcsó és ennek megfelelően kevésbé hatásos változatában jelenik meg *Csapó Józsefnél*.

Szabó Ede irodalomtörténész írja a *Festett király* utószavában, hogy Krúdy alapos stúdiumokkal készült történelmi regényeire; jó latinus lévén, eredetiben olvasta a régi okiratokat. „Fél napokat görnyedt a könyvtárnak zöld lámpaernyős olvasóasztalánál, hírlaptárak csendjében zörgette a sárguló, régi újságfóliánsok lapjait, s gondosan jegyzetelt, mint egy filológus” – idézi *Bóka László* *Szabó*. Az író adatszerű megállapításai tehát komolyan vehetők, amint a királyfi születését illetően mindhárom állítása igazolódott is. Mindezek ellenére a *Manardus*nak tulajdonított vizsgáló módot alapos kétkedéssel kell fogadnunk. Ennek legfőbb oka, hogy a módszer leírása sem az ő műveiben, sem más, számba jöhető helyen nem szerepel. Aligha hihető azonban, hogy ezt a bonyolult, ámde biofizikailag megalapozott eljárást az ízig-vérig human beállítottságú író eszelte volna ki. E tekintetben arra gondolhatunk, hogy az 1920-as évek második felében, miközben a *Királyregények* érlelődtek benne, már több ízben állt kórházi, szanatóriumi kezelés alatt (1. ábra). Ott egyik-másik orvosa beavathatta a kopogtatás-hallgatózás titkaiba, esetleg felkelthette az ér-

1. ábra: Krúdy Gyula a szanatóriumban

deklódását az orvostörténelem iránt is. Azonban olyan vizsgálatról, amelyet Krúdy leír, nemigen eshetett szó. A hallgatóság pedig még néhány évtizeddel később kezdett a betegvizsgálat eszközévé válni. Csakhogy hallgatóztak már az ókorban is, amint az a hippokratészi *Corpus*ban dokumentálva van (De morbis II. 61.). A kopogtatás a *Gyűjtemény*ben ugyan nincs leírva, de a pleuralis folyadékgyülem lecsapolásának a helyét enélkül bajosan tudhatták kijelölni. Hordókban, amforákban a folyadékszint magasságát ósidók óta kopogtatással állapították meg, nem kellett tehát különösebb lelemény a mellkasi tompulat kikopogtatásához. Így hát nem lehetetlen, hogy a tudományosan gondolkozó, újító szellemű *Manardus* János kopogtatott és/vagy hallgatózott. De hogy a kettőt kombinálta, s abból olyan patológiai következtetésekre jutott, aminőkről Krúdy ír, annak a valószínűsége elhanyagolható.

Köszönetnyilvánítás: Ezúttal mondok köszönetet *Szabadi* István történész, könyvtáros úrnak azért a jelentős segítségért, amit *Zsámboki* és *Brutus* szövegeinek felkutatásával és magyarra való átültetésével nyújtott.

Köszönettel terozom továbbá *Kovács* Ida osztályvezetőnek (Petőfi Irodalmi Múzeum) a Krúdy fotó-reprodukció rendelkezésemre bocsátásáért.

IRODALOM: 1. *Brutus* J. M.: Magyar História 1490–1552. Közli *Toldy* F.: Magyar Tört. emlékek. Bp. 1863, I, 69–70. – 2. *Csapó* J.: Kis gyermekek isputálja. Nagykároly, 1771. – 3. *Krúdy* Gy.: Mohács, Szépirod. Kiadó, 1979, 29, 39. – 4. *Krúdy* Gy.: Festett király. uo. 1968, 137–139. old. – 5. *Nékám* L.: Adatok némely bőrbetegség történetéhez, in A magyar bőrgyógy. emlékeiből. Bp. 1908, 43–44. old. – 6. *Zsámboki* J.: Appendix Rerum Hung. in Antonii *Bonfini*. Rerum Ungaricum Decades. Közli Mellen J.: Series Rerum Hungariae e nummis areis. Breslau, Leipzig 1750, 106 old.

Groák Lajos dr.